

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” по научна специалност: **3.5 Обществени комуникации и информационни науки** /журналистика – медии и връзки с обществеността/

на тема **“Нови форми: виртуално семейство и онлайн протестни движения. Съвременни процеси и семейни трансформации”**

докторант: **Мариян Димитров Томов**

научен ръководител: **Проф. д-р Милко Петров**

рецензент: **проф. д-р Петко Тодоров**, хабилитиран в научна специалност **05.02.24** “Организация и управление извън сферата на материалното производство” /Медии и комуникации/

I. Характеристика на дисертационния труд

В структурно отношение дисертационният труд е разработен в увод, три глави, заключение и общ обем от 199 стандартни страници. В това число -списък с използвана литература в 26 страници от 35 източника на български, 208 на английски език и 21 интернет адреса.

Дисертационният труд е насочен към проблема за структурните и имиджови трансформации, които предефинират понятието за традиционното българско семейство, като поставят изцяло нови предизвикателства пред него, свързани със социалните мрежи, които не само са комуникационен канал, но изпълняват и

множество други функции – информационна, организационна, демократична, морална и т. н..

Така избраният обект за проучване съдържа много предизвикателства пред неговата дефиниция и обхват. Особено в условия, когато практиката изпреварва теорията и налага необходимост от преосмисляне и ново позициониране на понятиен апарат и модели на реализация.

В изследователската рамка на всяка дисертация се включват следните елементи: обща конструкция на дисертацията (като базова основа), транзитивно-логични етапи, технология на изследователската метрика, предикатни реактиви, изследователски характеристики на предмета на изследването в статика и динамика, архитектура на разработените инструменти и бъдеща последователност.

Пет са елементите на общата конструкция:

- обобщаване на идейна платформа и обща конструкция на познавателната задача на дисертационния труд (обобщаване на решенията в литературата по обекта и дефиниране на предмета, хипотетичния апарат, целта, задачите, методите, ограниченията и др.)
- изследователски инструменти (метрика на идейното решение);
- емпирични аналитични процедури (авторско изследване на предмета);
- извеждане на обобщено характеристично уравнение (оценка на хипотезата);
- обобщения и препоръки (изследователска социална рефлексия на дисертационния продукт).

Изброявам това, защото точно според посоченото, ако анализирам представената разработка ще заключа, че в нея се съдържа всичко изискуемо за дисертационен труд с приноси на сериозно научно изследване. Подчертавам това в началото, защото съвременното общество на високи информационни технологии и комуникации променя парадигмите на взаимоотношенията и ползите от иновационните проекти в организационен, пазарен, финансов и управленски план. Затова разработката е актуална в най-малко в четири аспекта - теоретичен, социален, културен и практико-приложен. Тук е мястото да отбележа

и заслугата на научния ръководител проф. Милко Петров за избора и формулиране на темата, за нейното извеждане до защитена авторска теза.

Обект на изследването са социално-демографските процеси в България и Европа и структурните и имиджови трансформации, които предефинират понятието за традиционното българско семейство.

Предмет на изследването е комуникацията между разделените членове на българското семейство – кръвни роднини и интимни партньори чрез новите комуникационни технологии.

Цел на изследването е да изследва съвременните глобални процеси, свързани със структурните и имиджови трансформации на българското семейство, както и ролята на социалните мрежи в този комплексен процес.

Докторантът определя за **задачи на изследването**:

- Анализ на специализирана литература, свързана с понятията: демография на населението, традиционно и модерно семейство, алтернативни форми на семейно съжителство, семейно планиране, социология, социални мрежи, имидж, протестни движения.
- Провеждане на лични, дълбочинни интервюта с членове на български семейства, които живеят разделено от своите кръвни роднини и/или интимен партньор, но комуникират чрез мобилния телефон и социалните мрежи.
- Провеждане на дълбочинни интервюта с лидери на онлайн протестните движения, състояли се в България през 2013 г.
- Контент-анализ на коментарите и линковете в социалните мрежи, свързани с протестите в България през 2013 г.

Перефразирани тези основни задачи са и хипотезите, които авторът успешно извежда до защитени тези на дисертацията. Нещо повече в дисертационния труд се откроява и дефинира нова форма на алтернативен семеен живот, възникнала в контекста на високите нива на миграция и мобилност, характеризирани като „виртуално семейство“ .

Методологична база на изследването се явяват общите принципи в изучаването на научните явления – диалектически, конкретно-исторически, системен анализ, както и изследванията в Европейската и българската научна литература и практика в избраната област. Проведени са дълбочинни интервюта с членове на български семейства, които са разделени, но поддържат връзка по между си чрез мобилния телефон и социалните мрежи. Общият брой на респондентите е 50, като преобладаващата част от интервютата са проведени лично. В отделни случаи е използвана онлайн връзка по Skype (Скайп), защото част от интервюираните живеят извън България.

Направени са дълбочинни интервюта с общо 8 лидери на протестните движения в социалните мрежи. Анкетата е проведена по електронната поща.

Контент-анализът обхваща общо 684 коментара, направени в социалната мрежа Фейсбук за избраните периоди на изследването.

Изследователската цел е постигната в разработените три глави на представения труд в следната последователност:

Първа глава - „Социално-демографски процеси и структурни трансформации, настъпващи в традиционното семейство“ има за цел да въведе читателя в теоретичната основа на социалните промени които протичат в европейското и в българското общество, като трансформират традиционното семейство. В резултат от тези промени възникват алтернативни форми на семеен живот – кохабитационното съжителство, връзката при която интимните партньори живеят разделени заедно, семействата под дъгата, които са подробно описани. Представени са трудовете и интерпретациите на множество изследователи. Наблюденията върху тяхната научна работа е обогатена чрез дефинирането на изцяло нов тип семейна форма, която е наречена „виртуално семейство“. Отделено е внимание на мигрантското семейство, което понастоящем е основен източник на социалните промени в Европа, където мигрантите стават все по-видими и значими, а досега техните нужди не са били специален обект на проучвания. Виртуалността във взаимоотношенията е определена намира в зависимост от физическата пространствена и времева дистанция.

Прецизно е изведена дефиниция за **«Виртуално семейство** - алтернативна семейна форма, съставена от женена или неженена двойка, семейство с деца (в

тесен смисъл) и техните прародители (в широк смисъл), където един, няколко или всички членове на семейната единица не живеят в същото домакинство. Характерно за тях е, че споделят ежедневните предизвикателства, обменят идеи и чувства от дистанция посредством новите комуникационни и информационни технологии».

Втора глава – «Характеристики на комуникацията между членовете на виртуалното семейство» се занимава с **количествено и качествено** изследване на комуникация и причинно-следствените връзки които водят до промяна във взаимоотношенията в семейството.

Емпирично са изследвани причините за дисперсията на семейството; зависимостите които се обуславят от периода на разделение и честотата на комуникация; ефектът който оказва времето и пространството за семейните отношения; качествените характеристики на комуникацията; ежедневните теми на разговор; нивата на емоционалност по време на комуникацията; характеристиките на комуникацията осъществявана между няколко разделени членове на семейството; предпоставките при избора на социална мрежа за комуникация; интерпретацията и възприятие от страна на интервюираните относно виртуалното семейство. На тази база са направени обобщения и изводи.

Трета глава – «Ролята на социалните мрежи и на българското семейство в протестните движения» се фокусира върху **масовите протести в България през 2013 г.** Акцентът е поставен върху **ролята на социалните мрежи** които допринасят за обществения дебат и развитието на демократичния процес. В допълнение онлайн мрежите подпомагат организирането на протестното движение, което продължава офлайн. В анализа се обръща внимание на ролята на българското семейство и имиджът с който се ползва, съответно изгражда по време на тези социални вълнения. Изследвани са голям на брой коментари, публикации и линкове в социалната мрежа Фейсбук.

От формулираните в **заключението** на разработката изводи се потвърждава категорично изведената теза : **въз основа на съвременните обществени процеси и семейни трансформации във взаимодействие с новите медии се зараждат нови форми на семеен живот, протичане и обществени ефекти.**

II. Постижения на дисертационния труд

Като цяло бих искал да отбележа, че това е **първо по рода си задълбочено сравнително проучване** за съвременните глобални процеси, свързани със структурните и имиджови трансформации на българското семейство и за ролята на социалните мрежи в този комплексен процес.

Отличното познаване от страна на автора, според текста на представената разработка, на съвременното състояние и проблемите на този сектор в нашата страна и в Европа позволява теоретичните постановки и практическите решения да бъдат детайлно изследвани с оглед българската ситуация.

Проличава умението му да анализира приложимостта на чуждия опит за преодоляване на изследваните проблемни зони. Оценявам положително и въвеждането на ограничителни условия, които засилват категоричността на изводите.

Разработката се отличава със **задълбоченост, логичност и прецизност** при посочване на използваните източници. Постигнати са правените в процеса на работата обобщения и изводи към всяка глава, които добре сумират постигнатото до момента и подсказват посоката на следващите стъпки на изследването.

Освен постиженията на докторанта в областта на **прецизирането на основния категориален апарат на сектора** заслужава да се отбележи и **приложния характер** на разработката за бъдещи изследвания на демографски процеси и ролята на новите медии.

Посочените в дисертацията и автореферата приноси са реални, но биха могли да се копресират в 4-5 пункта. Приносните елементи в теоретико-изследователски и приложен аспект са добре формулирани /тук искам да отбележа отново ролята на научния ръководител за цялостната структура на изследването и изведените крайни резултати/.

Докторантът има изискуемите публикации по темата на дисертацията и участия в международни прояви.

III. Критични бележки и предложения

- Може да се спори по отношение обхвата на предмет и обект на изследването, но моето мнение е, че в дисертационния труд местата им са разменени, без това да се отразява на качеството на изследването.
- Част от ограничителните условия от въведението фактически са изводи за състоянието и мястото им е в анализа.
- В бъдеща публикация на дисертационния труд би могло теоретично да се допълни първа глава с **терминологичен преглед, който да** представи по-добре възможностите на автора за анализ и синтез. Да се представят и анализират съществуващите **категории, дефиниции и понятиен апарат**. Наред с елемента – да го направи разпознаваем, това по-добре ще открие обекта на изследването. Авторът доказва добро познаване на българската и световна практика и изследователи в разглежданата предметна област и това не би трябвало да бъде проблем..
- В поставените в разработката ограничителни условия са изолирани някои от препятствията, които стоят пред процесите в България, особено в политическите противопоставяния, непоследователната културна политика и икономически условия в годините на прехода. Това на места прокрадва **елементи на съмнение и невъзможност за адекватно апробиране**. От своя страна тезата почива на обективно подлежащи на анализ факти и тенденции и считам, че е възможен точен анализ за причините за **забавяне на процесите** по утвърждаване на световни практики в развитието на гражданското общество и промяната на социалните отношения в България.
- Номерирането на използваната литература би подобрило прегледността и възможността за справки.

IV. Заключение

Разработката представлява:

- **пълноценно научно изследване** с всички необходими научни реквизити;

- **завършен научен продукт** с точно дефинирани, актуални и **приложими приноси**;

- **задълбочен**, целенасочен и последователно изпълнен **анализ**;

- **ясен, четивен**, добре поднесен, структуриран и онагледен текст,

Въз основа гореизложеното по отношение на съдържателното и **комплексното оценяване** на дисертационния труд, мога да обобщя, че:

- Докторантът е формулирал **ясно обект, предмет, теза, цел и задачи на разработката**. Използвани са **адекватни подходи и методи на научно изследване**. Дисертацията е основана на **добро боравене с теорията** в избраните предметни области.

- Темата е **актуална и допринася за изясняване на съществен демографски и социален проблем** в българската обществена среда в съжителство с новите медии, вътрешните зависимости, инструменти, необходим капацитет и посоки за стимулиране на бъдещи изследвания в сектора.

В заключение **оценявам положително** докторския труд на Мариян Томов считам, че той има завършен характер представлява **задълбочен, оригинален, авторски принос в изследваната проблемна зона и препоръчвам на научното жури да му присъди образователната и научна степен “доктор”** по научна специалност: **3.5 Обществени комуникации и информационни науки**” /журналистика – медии и връзки с обществеността/.

17.07.2014 г.

Рецензент:

Проф. д-р Петко Годоров